

*директор Інституту педагогіки і психології
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова, д.пед.н.,
проф., академік НАГІН України*

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ - АТРИБУТ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУБ'ЄКТІВ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ

Анотація. У пропонованій статті автор підсумовує результати досліджень в Україні щодо можливості, необхідності й вдалих спроб опанування студентами й учнями критичним мисленням як інструментом й продуктом демократизації всіх сфер життєдіяльності держави, суспільства, окремої особистості.

Піднімається проблема суті й ролі культури критичного мислення в розбудові сучасного демократичного суспільства, необхідності цілеспрямованого й терпеливого її вирощування на всіх освітніх рівнях, починаючи з початкової школи. Автор аргументовано розкриває суть компетентності, місце в її структурі навичок критичного мислення як передумови безпомилкового, об'єктивного пошуку істини, аналізу й оцінювання власної діяльності й діяльності інших, прийняття оптимально зважених рішень.

Ключові слова: критичне мислення, компетентність, менталітет, толерантність і критицизм, стандарти мислення вищого рівня, критичний і догматичний способи мислення, критичний раціоналізм.

Аннотация. В предлагаемой статье автор подводит итоги исследований в Украине относительно возможности, необходимости и удачных попыток овладения критическим мышлением как инструментом и продуктом демократизации всех сфер жизнедеятельности государства, общества, отдельной личности.

Поднимается проблема сущности и роли культуры критического мышления в обустройстве современного демократического общества, необходимости целенаправленно и терпеливо ее выращивать на всех образовательных уровнях, начиная с начальной школы. Автор аргументировано раскрывает сущность компетентности, место в ее структуре навыков критического мышления как предпосылки безошибочного, объективного поиска истины, анализа и оценивания результатов собственной деятельности и деятельности других, принятия оптимально взвешенных решений.

Ключевые слова: критическое мышление, компетентность, менталитет, толерантность и критицизм, стандарты мышления высшего уровня, критический и догматический способы мышления, критический рационализм.

Постановка проблеми. На стратегічних шляхах входження України у світове співтовариство розвинутих країн критичне мислення набуває суттєвого значення як інструмент і продукт демократизації менталітету «пост-радянської людини» - одного із дієвих аспектів свободи як норми людського буття, як природного права людини, яке має охоронятися державою в умовах суперечностей між свободою окремої людини і суспільними законами. Ще Джон Локк вирізняв два види свободи: природного і державного буття людини, свободу, керовану законами природи, і свободу людини в суспільстві, коли вона змушена свідомо обмежувати свою природну свободу, отримуючи повну свободу як член громади в межах загальновизначеного закону, який хоча і обмежує сферу допустимої активності окремої людини, «все ж залишається винятком можливого примусу з

боку інших, гарантією невід'ємних прав»[1]. Йдеться про автономію особистості, з одного боку, і відносну свободу від державної опіки громадянського суспільства, з іншого.

Аналіз актуальних досліджень. Спираючись на закони критичного мислення, група авторів [2] приходять до логічного висновку, що в свободі як природному праві людини в суспільстві знаходять позитивні витoki не тільки толерантність, але й критицизм. Якщо толерантність - це зовнішньообґрунтоване визнання свободи іншої людини бути іншою і відстоювати свою «інаковість», особливість, неповторність, то критицизм виступає проявом внутрішньої свободи людини, яка воліє не погоджуватися і тим чи іншим законним способом спростовувати «іншого» чи «інше». Толерантність і критицизм визнані двома виявами єдиної сутності - свободи, яка своїм зростанням розширює можливості критики. Якщо вага толерантності як чесноти дещо знижується, перетворюється у звичну повсякденну норму поведінки, то критицизм на рівні індивідуальних вчинків ще залишається проявом сміливості і моральності окремої людини. Переважна більшість громадян, на жаль, не володіє критицизмом як теорією неформальної логіки, вміннями і навичками критично мислити. Критичне мислення ще не стало обов'язковим атрибутом особистісної й професійної компетентності, ознакою нового мислення конкурентоздатної людини-професіонала.

Мета статті. Критичному мисленню можливо й необхідно вчити, починаючи з початкової школи, розвиваючи його навички у вищих навчальних закладах, вдосконалюючи в різних організаційних формах навчання у системі післядипломної освіти, застосовуючи в управлінській та професійній діяльності, в життєвих ситуаціях.

Щоб справитись з цим завданням, необхідно в першу чергу усвідомити, що неможливо в умовах інформаційного суспільства, зародження нової інформаційної цивілізації вижити з простим способом мислення, не адаптуючись до мислення інших, не рахуючись із складними динамічними змінами, які передбачити практично дуже не просто.

Виклад основного матеріалу. Потужним викликом професії педагога стала необхідність сьогодні в переосмисленні змісту навчальних дисциплін і методів їх викладання, привнесення в професійне мислення ознак креативності й критичності з тим, щоб допомогти студентам виробити в собі інноваційність і критичність як ознаки сучасного мислення. Стати критично мислячою особистістю - завдання кожного, хто займається навчанням і вихованням інших. Критичне мислення «як мислення про мислення», коли людина розмірковує з метою поліпшити процеси думання, має стати серцевиною добре продуманих освітніх реформ, епіцентром змін, які уже надто динамічно здійснює ХХІ століття.

Заглядаючи у близьке майбутнє, а це відбулося біля 20-ти років тому, Л.Арп писав. «Можна передбачити таку еволюцію інформаційного суспільства, коли головним «капіталом» виявиться уже не сама інформація, а її ефективний виробник. В будь-якому випадку здібність до ефективного засвоєння, накопичення, переробки і вироблення інформації буде підвищуватися в ціні. А це відкриває актуальну перспективу зростаючої значимості методів й інструментів роботи з все більш об'ємними і складними за формою й змістом інформаційними потоками, причому не тільки завдяки різноманітним штучним засобам, але й засобам самовдосконалюючого природного інтелекту. Ось чому необхідно сприймати навчання критичного мислення як одну із базових форм підготовки людини до успішної життєдіяльності в інформаційному й пост-інформаційному суспільстві» [3].

Йдеться про вироблення стандартів «мислення вищого рівня», яке базується на навичках критично думати, мислити, міркувати, діяти.

На сьогодні навчання критичного мислення не лише футуристична стратегія, але й глибоко продумана, достатньо розроблена дидактична теорія і практика, широко розповсюджена у навчальних закладах Північної Америки, в ряді країн Європи.

Важливість і значущість залучення студентів до вивчення курсу критичного мислення розкрита в працях В.Р. Руджієра (США). Він зазначає, що критичне мислення, без перебільшення, є одним із найбільш важливих предметів, які вивчаються в коледжах, незалежно від обраної студентами спеціальності. Якість навчання, успіхи в кар'єрі, вклад в життя суспільства, ведення особистих справ - все буде залежати від здібностей людини вирішувати проблеми і приймати оптимальні рішення [4].

Вироблення стандартів «мислення вищого рівня» як актуальне завдання ставить і національна система освіти України, без чого неможливе входження України в коло країн з «швидкою економікою», її закріплення у світовому освітньому просторі.

У тоталітарній державі, яка тримається на силовій підлеглих окремої людини, життєво важливою рисою менталітету виявляється готовність беззастережно сприймати і буквально виконувати накази політичного керівництва. Тому абсолютна довіра авторитету і догматичний, некритичний спосіб мислення без будь-яких домішок критики в адресу лідера є природним проявом тоталітарного менталітету.

У вільному демократичному суспільстві першочерговими є здатність і готовність людини оцінювати ситуацію критично, але без упередження, виокремлювати істину від брехні, самостійно знаходити рішення і захищати істину в спорі. Доведено, що критичне мислення як навчальна дисципліна в різних навчальних закладах знаходить розвиток і розповсюдження саме в демократично орієнтованих державах, виступає не лише наслідком демократичного способу життя, а й чинником його формування.

Цей аргумент набуває великої актуальності в пост-тоталітарній Україні, яка бореться сьогодні з наслідками глибокої загальносистемної кризи. Особливу роль критичне мислення відіграє у пізнавальних процесах, виступаючи дійсним критерієм науковості, за допомогою якого можливо виокремлювати науку від «метафізики», або псевдонауки. В найбільш загальному розумінні критичне мислення як активність розуму спрямоване на виявлення і виправлення власних помилок. Виходячи з цього, ряд вчених і в першу чергу філософи, спираючись на дослідження Ф. Бекона, Г.Галілея, І. Ньютона, Ф. Гегеля, стверджують, що якщо помилки більш або менш випадкові і за їх наявності досягається достатній рівень знання, то критичне мислення слід теж визнати випадковим і скороминучим пізнавальним феноменом. Інакше, якщо є можливим досягти абсолютно об'єктивної істини в ході емпіричного чи теоретичного експерименту, то критичне мислення як критерій науковості можливо рахувати як тимчасове і суб'єктивне явище, необхідне, але недостатнє для обґрунтування абсолютно об'єктивної істини, оскільки ймовірність помилок пізнавального процесу і навмисних фальсифікацій ніколи не можливо звести до нуля.

Якщо так, тоді критика, критичне мислення є неминучим пізнавальним феноменом, який служить безкінечному руху в бездну все нового й нового знання. Доречно підкреслити, на переконання О.Тягла і Т.Воропай статус суб'єктивного і

тимчасового критичного мислення мав місце в філософії абсолютного ідеалізму Г.В.Ф. Гегеля. Дійсно, в діалектиці Духа критичність була виправданою лише до тих пір, поки він піднімався на вершину Абсолютної Істини. Досягнувши цієї вершини, Дух втрачав здатність помилятися і позбавлявся від необхідності будь-якої серйозної критичної активності. Як альтернатива позитивіської теорії пізнання, гносеологічного кредо «проекта Модерна» погляди Карла Поппера, філософа кінця XX століття, зводились до визнання хибності людського пізнання, непозбутності в його розвитку критичної активності. На його переконання, критичне мислення є тим атрибутом наукового пізнання, який вирізняє його від інших проявів духовної активності людини [5].

Свою концепцію стосовно неухильного критицизму, всезагального критичного мислення як єдино правильного критерія науковості К.Поппер назвав критичним раціоналізмом. Під впливом інтелектуальних досягнень А. Ейнштейна він протипоставив верифікаціонізму (встановлення достовірності) своїх опонентів критерій фальсифікації (підробки) як єдину основу ідентифікації наукового пізнання.

Полемічно налаштована на концепцію К. Поппера Мері Хессе (Великобританія) наполягає на тому, що в науковому пізнанні не існує можливості не тільки верифікувати окремі твердження, але й точно фальсифікувати його результати.

На наше переконання, ні погляди Поппера, ні полемічні міркування Хессе не є єдино правильними у верифікаційних та фальсифікаційних процедурах підтвердження чи спростування достовірності отриманих наукових результатів.

Не менш важливими є питання про соціальні витоки критицизму, критичного мислення, специфіку його статусу, соціальні джерела критичного аналізу, які мають бути спрямованими, в першу чергу, на швидкі зміни, що відбуваються у світі, конкретній державі і суспільстві, в кожній особистості. Як правило, швидкоплинні зміни породжують різноманітні соціальні негаразди і конфлікти, зв'язані, наприклад, з надто різким майновим розшаруванням населення, високим відсотком бідності в ряді, пострадянських країн та інші соціальні негативи.

З другого боку, надто повільні темпи розвитку можуть привести до фатального відставання тієї чи іншої країни від світових лідерів, перетворення її у вічного аутсайдера і навіть до зникнення. Ці та інші фактори і чинники активізують критичне мислення. Зароджуються тенденції переходу критицизму на неформально-логічну основу розвитку й функціонування.

Висновки. Все до цього сказане має пряме відношення до освіти, середньої й вищої, її результатів, в цілому до компетенцій і компетентностей особистості - випускників загальноосвітніх і вищих навчальних закладів.

Високий рівень компетентності педагога характеризується його готовністю критично ставитися до соціального середовища, до стосунків з іншими, які проявляються у вчинках людей, сукупність яких презентує поведінку особистості. Маючи індивідуальний характер, компетенція - інтегроване, комплексне утворення, до складу якого входять потребнісно-мотиваційний, когнітивний, операційно-діяльнісний, практично-продуктивний, рефлексивний компоненти, що становлять основу компетентності. Оволодіння цими компонентами, побудоване на неформально-логічних засадах з активним включенням критичного мислення у пізнавальні процеси на всіх фазах їх організації, формує розумову діяльність, що регулюється і супроводжується критичним мисленням не лише в умовах вивчення спеціального курсу «Основи критичного мислення», а й всіх психолого-педагогічних та професійних дисциплін.

Викладання критичного мислення на рівні середньої і вищої школи повинні мати неперервний, наскрізний характер. Його проведення через ряд вузівських дисциплін суспільного, психолого-педагогічного, науково-практичного й фахового циклів, просякнуте наскрізним критичним мисленням, сприятиме не лише іверсалізації його навичок і звичок, але й підвищенню якості засвоєння і впливу на особистість студентів тих навчальних дисциплін, які використовують розвивально-продуктивні ресурси критичного мислення.

Освоєння критичного мислення й методики його навчання вимагають особливої, спеціально організованої підготовки педагогічних кадрів шляхом введення відповідних курсів на шкільному і/або університетському рівнях, санкціонованих і забезпечених ресурсами на державному рівні. Як показує досвід США, інструментом реалізації цілеспрямованої роботи з оволодіння теорією і практикою і формально-логічних основ і навичок критичного мислення мають стати цілі науково-педагогічні центри при провідних університетах України.

В цьому плані «старт критичному мисленню» зроблений харківськими вченими. Ними налагоджені стійкі канали обміну інформацією і досвідом між науково-педагогічними кадрами всередині України і за її межами; проводяться науково-практичні конференції, семінари з проблем критичного мислення та його формально-логічних основ; видано ряд наукових праць, серед них монографія «Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века», автори А. Тіло і Т. Воропай.

Література

1. Локк Дж. Два доповіді про правління - Соч. в 3-х т. - М., 1988. - Т. 3 - с. 274-275 с.
2. Тягло А.В., Воропай Т.С. Критическое мышление: Проблема мирового образования XXI века. - Харьков: Институт внутр. Дел, 1999.-285 стр.
3. Арп П. К. К вопросу об определении критического мышления//Критическое мышление и библиотека. Материалы российско-американского семинара, 1-5 июня 1992г. - 1992. - с. 78-79
4. Kussiero Vincent. Thinking Across. Harper-Koly, N-York, 1988.
5. Поппер К. Логика и рост научного знания. - М., 1983.

УДК 371 І.С.

І. С. ВДОВЕНК

директор Щорського вищого професійного училища
лісового господарства, к.пед.

ПЕРЕДОВИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ ДОСВІД І ВПРОВАДЖЕННЯ ДОСЯГНЕНЬ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ

Анотація: Стаття присвячена визначенню поняття «передовий педагогічний досвід» та особливостей впровадження досягнень педагогічної науки.

Ключові слова: передовий педагогічний досвід, інноваційні досягнення, критерії педагогічних інновацій.

Аннотация: Статья посвящена определению понятия «передовой педагогический опыт» и особенностей внедрения достижений педагогической науки.

Ключевые слова: передовой педагогический опыт, инновационные достижения, критерии педагогических инноваций.

Annotation: The article is devoted to the definition of «best teaching experience and pedagogical features of the achievements of science».

Key words: best teaching experience, innovative achievement criteria for pedagogical innovations.